

Ольга Збожна

**ДОВГА Й НЕЛЕГКА ДОРОГА ДО УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ
СВЯТОГО ПИСЬМА В ПЕРЕКЛАДІ****П. КУЛІША, І. ПУЛЮЯ, І. НЕЧУЯ-ЛЕВИЦЬКОГО****(До 90-річчя від дня пам'яті Івана Пулюя)**

Тернопільський національний економічний університет

Описано творчу співпрацю П. Куліша, І. Пулюя, І. Нечуя-Левицького під час перекладу Святого Письма українською мовою у 1871-1903 рр.

31 січня 2008 р. минуло 90 років від дня смерті Івана Пулюя, а на початку цього ж місяця – 104 роки відтоді як Світ побачило Святе Письмо в перекладі українською мовою П. Куліша, І. Пулюя, І. Нечуя-Левицького.

Цьому знаменному дню в історії українського народу передувала велика праця співперекладача і редактора Святого Письма І. Пулюя, якого Світ знає як визначного фізика, електротехніка, винахідника, Радника цісарського Двору, будівничого електростанцій в Австро-Угорщині тощо. А ми, українці, знаємо його ще й як вірного сина, який усе своє життя працював для *«добра свого народу»*.

А почалося все від тоді, як уродженець містечка Гримайлів, що на Тернопіллі, учень Тернопільської гімназії, засновник таємного товариства української гімназійної молоді «Громада», співзасновник віденської «Громади» та віденської «Січі», вихованець Віденської греко-католицької духовної семінарії І. Пулюй написав Молитвослов для *«воїнів-Русинів, котрий був видрукований за старанням о. Доніна крилошанина при церкві св[ятого] Стефана у Відні, коштом якоїсь незнаной добродійки»*. Молитовник вийшов у кінці травня 1869 р. Написаний він українською мовою правописом Михайла Осадця. *«По вакаціях надіюсь видати поправний Молитвослов фонетикою»*, – на радощах писав І. Пулюй. Та Світ не побачив обіцяного Молитвослова. Рукопис не повернули з рецензії, яку мав зробити крилошанин Михайло Малиновський зі Львова. Тоді І. Пулюй пише третій Молитвослов і видає його з назвою Молитовник, як друге побільшене видання. Цей Молитовник вийшов у світ у січні 1872 р. Про це довідуємося з листа І. Пулюя від 12 січня 1872 р.: *«Молитовник незабаром буде готовий. Печатання вже скінчено.»* Вийшов Молитовник, як значиться на титульній сторінці, *«коштом*

громадським». Насправді коштом І. Пулюя, а точніше, як він сам написав, «...властиво за позичені гроші. Молитовник стояв мені 500 гульденів».

Через якийсь час вислав І. Пулюй цей Молитовник і Святи Євангелія у далекий Харків до свого товариша, тоді вже лікаря, Володимира Александрова. Для нас він знаний як автор чудового романсу «Я бачив як вітер берізку зламав». У свій час Володимир Александров також навчався у духовній семінарії і перекладав окремі частини Святого Письма. То ж умів належно поцінувати Пулюєву працю.

3 травня 1877 р. у відповідь на посилку І. Пулюя Володимир Александров написав: *«Получив позавчора Молитовникъ и Св[яті] Євангелія! Ухопився я їх, горяче поцілувавъ и щиро, щиро Вамъ подякувавъ... Показавъ я его одному своєму приятелєві, нашому-жъ таки попові, так вінъ прочитав скільки молитовъ, та й каже: бачь! Нащобъ его и толковать тії молитвы народови, якъ би у него въ рукахъ бувъ такий молитовникъ?! Коженъ бы самъ дочерця все зрозумівъ. Добре, далєбі добре! Нехай вась Богъ благословляє за вашу святу працю. А пісні і колядки мабуть народні? При нашихъ молитовникахъ похорошого немає».*

У лютому 1871 р. до Відня приїздить П. Куліш і знайомиться з І. Пулюєм. Були вони дітьми одного українського народу, земля якого на той час була розділена між двома імперіями: Австро-Угорською і Російською. Та мета у них була одна – дати українцям Святе Письмо рідною мовою. Адже мають його інші народи! То чому ж не можуть мати українці? І вже 18 лютого 1871 р. І. Пулюй та П. Куліш почали перекладати «Новий завіт». Ось як про це й час пише І. Пулюй на прохання одного з тогочасних галицьких періодичних видань: *«Великий стіл був увесь обложений всякими бібліями і лексиконами чужих мов, а як первовзір служило їм грецьке видання біблійного товариства, що вийшло у 1866 р. Щоб прискорити переклад св[ятого] Письма, рішився Пулюй відложити на якийсь час свої науки унівєситетські і, покинувши всі заробітки, віддав увесь свій час для спільної праці над перекладом св[ятого] Письма. Так працювали вони, чи будний день, чи свята, дбаючи тільки щоб хоч Новий Завіт докінчити. Життя їх було задля грошових нестатків дуже скромне».*

Так працювали вони півтори місяці. І результати праці не забарилися: першого квітня 1871 р. вийшло друком Євангеліє від

Святого Матфея; 21 квітня 1871 р. – від Святого Марка; після 20 травня 1871 р. – від Святого Луки; і 12 червня 1871 р. – Євангеліє від Святого Іоанна. Про це довідуємося з листів П. Куліша, написаних до Олександра Барвінського. Ці чотири Євангелія друкували у Відні в друкарні Сомера. На титульній сторінці написано *«Коштом громадським»*. Видрукували тоді 5 тисяч примірників Євангелія від Матфея і по 3 тисячі – від Святого Марка, Луки та Іоанна. Насправді Євангелія друкували не *«коштом громадським, а за гроші П. Куліша, хоч ми оба жили тоді у великих нестатках»*, – написав І. Пулюй 19 грудня 1904 р.

Це були окремі Євангелії. У них же був переклад усього Нового Завіту. Адже влітку 1871 р. І. Пулюй проводив канікули у батьківському домі в Гримайлові, що на Тернопіллі. Там переклав листи апостолів Петра, Іоанна і Юди та Об'явлення Іоанна Богослова. Дев'ятого серпня 1871 р. Пулюй послав рукопис цих перекладів Кулішеві у далеку Мотронівку на Чернігівщину.

Довго ходив рукопис «Нового Завіту» «по руках» на Великій Україні. Українці шукали грошей на його видання та не знаходили. І лише в 1877 р. рукопис повернули І. Пулюю. А через 2 роки *«випросив Пулюй у свого приятеля Івана Білозерського, родича Куліша невелику підмогу на видання Нового Завіту. Разом зробили редакцію»*, пише І. Пулюй. Друкували Новий Завіт у Львові в друкарні Товариства ім. Шевченка. З листа І. Пулюя за 28 липня 1880 р. довідуємося: *«Сь[яте] Письмо готове. Задля вбожества нашого народу назначив я ціну 70 крейцарів. На святому Письмі будуть імена перекладчиків Куліша і моє, се я тому так зробив, щоб Куліша до нас привязати, а видання од ворогів заступити нашими іменами»*.

Новий Завіт вийшов друком у 1881 р. Як тільки Новий Завіт вийшов у Світ, захотіло Лондонське Біблійне товариство купити право друкувати його без імен перекладачів, як свою власність. Представники Біблійного товариства зверталися до І. Пулюя з цією пропозицією. І полетів лист І. Пулюя до П. Куліша на хутір Мотронівку. У відповідь П. Куліш написав: *«Коли память у потомстві варта хоч одного гульдена, дак і без пропечатання знатимуть хто перекладав. Просимо Вас приставайте на все!»* Але Пулюй таки не попустив британам і стала згода з біблійним товариством на тім, що імена перекладачів будуть надруковані у трьох виданнях... Самим «трудолюбцям», як писав Пулюй, було байдуже

про високі гонорари за свою працю, *«аби тільки забезпечити дорогу для сьв[ятого] Письма і для рідного слова між руський нарід!»*

Довголітні торги біблійного товариства з І. Пулюєм щодо Нового Завіту закінчилося ось чим: *«Ви питаєтесь чи Новий Завіт навіки спроданий Біблейському Товариству? На віки. Наше вбожество примусило нас до того...»*

Британське товариство покористувалося нашим вбожеством і заплатило нам дуже малі гроші, чим я тепер не раз тикаю в очі наслідникам жидівського Мілярда. Тепер не віддав би нов[ого] Завіту и за суму втрое більшу як тая що дісталась нам за тяжку працю», — писав І. Пулюй до Олександри Куліш.

Кожна мова має діалекти. Не позбавлена їх й українська мова. А святе Письмо перекладали галичанин І. Пулюй (греко-католик) і великоукраїнець П. Куліш (православний). Як вони дійшли до згоди? А так. *«Перекладаючи вкупі з Кулішом Новий Завіт добирали ми такі слова, що вживаються в Галичині і на Україні, а оминали ми такі, які уживають тільки у Вас або у нас...»* — писав І. Пулюй до І. Нечуй-Левицького, з яким докінчував перекладати Святе Письмо Старого Завіту. *«Поезії в первовзорі мало, тож не дивниця, що і переклад вбогий, вага та у вірності і зрозумілості перекладу...»*, — читаємо у одному з листів І. Пулюя.

«В останні роки свого життя перекладав Куліш сьв[яте] Письмо Старого Завіту, та не докінчив його. Після смерті Куліша, передала Ганна Барвінок рукописі перекладу сьв[ятого] Письма и інших творів Куліша на сховок в музей Тарновського в Київі, а Тарновський поручив Нечуєві-Левицькому за його кошт докінчити переклад Старого Завіту. Як згодом виявилось, що Куліш не переклав Псалми і не зрадагував Старий Завіт, то іс став Пулюй виправляти рукописі. Він переклав Псалми, зрадагував п'ять книг Мойсея. Нечуй-Левицький переклав майже четверту частину Старого Завіту», — читаємо написані І. Пулюєм слова.

Одночасно з роботою над перекладом Святого Письма та його редагуванням І. Пулюй веде пошук грошей на його видання. Втративши надію на Біблійне товариство, він шукає гроші як у Галичині, так і на Великій Україні. В одному з листів за 24 травня 1899 р. читаємо: *«Біблійне товариство і досі не відписало на мій лист. Британи хотіли б даром дістати св[яте] Письмо, тому вони не спішаються купувати його...»*

І майже через рік у листі до Олександра Барвінського за 15 березня 1900 р. І. Пулюй пише: «...*приходить мені на думку, що було б добре подати прошення до сойму о грошову підмогу на видання перекладу Шекспіра и Св[ятого] Письма Ст[арого] Завіту, переложеного Кулішем а докінченого Нечуєм-Левицьким*».

Гроші потрібні були як для видання перекладів Куліша, так і для забезпечення старості Олександри Куліш, яка після смерті П. Олександровича жила у великій бідності. Крім того, Пулюй добре пам'ятав роки навчання у Тернопільській гімназії, як члени таємного учнівського товариства української молоді «Громада», заснованого ним у 1863 р., збирали гроші на стипендію імені Григорія Яхимовича, щоб бідні але здібні учні могли вчитися. То ж у листі до Олександри Куліш за 30 квітня 1901 р. він писав: «*Коли ж удасться продати св[яте] Письмо, чи не було б добре обернути гроші на стипендію імені Куліша? Як Вам здається?*»

Нарешті після довгого чекання до Пулюя приїхав представник Біблійного товариства – Мілярд. То ж 31 липня 1901 р. вони підписали у нотаріуса контракт, в якому значиться, що рукопис Старого Завіту купує Біблійне товариство за «*п'ять тисяч гульденів себто десять тисяч корон*». З тих грошей «*4400 гульденів належиться пані Кулішевій, і 600 гульденів пану Левицькому*». Так значиться у «Листі повного права». Рукопис Старого Завіту передав І. Пулюй Біблійному товариству 24 січня 1902 р.

Як згодом виявилось, Куліш не переклав Псалмів прозою, лише віршами. Не зрадагував Пантелеймон Куліш і Старого Завіту. Смерть перешкодила цьому. То ж став Пулюй «*виправляти рукописи*». Він переклав Псалми, зрадагував п'ять книг Мойсея. Нечуй-Левицький переложив майже четверту частину Старого Завіту.

У листі за 1 квітня 1902 р. І. Пулюй написав: «*Вчора тільки що скінчив я переклад Псалмів і радію, що довершене діло, розпочате пред 32 роками... Іноді ставав я вночі до роботи, як думки не давали спати...*»

23 травня 1902 р. у листі до Олександри Куліш читаємо: «*За мої заходи коло видання св[ятого] Письма і за довголітні переговори і листування з біблійним товариством ні від Вас, ні від Левіцького, не прийму хоч би одного шеляга. Не за гроші робив я се, а з щирости до Вас і для потомства*».

Минуло ще півтора року, заки Світ побачило друком Святе Письмо Старого Завіту українською мовою. Відбулося це 28 грудня

1903 р. про це ми довідуємося з листа І. Пулюя до Олександри Куліш за 30 грудня 1903 р.: «Радію душею, що можу подати Вам добру, а довго бажану вістку. Св[яте] Письмо Старого Завіту надруковане! Позавчора прислали мені з Берліна сорок екземплярів оправлене, для Вас і для Левицького.

Знаючи, напевне, що московська цензура на допустить в Росію ні одного екземпляра св[ятого] Письма для осіб приватних, мусів я братись на способи, щоб хоч до Вас дійшов один екземпляр.

Вислав я до Оржиці скриньку з тістечками. Скринька має подвійне дно, котре єсть храминою для Св[ятого] Письма. Сором великий для Святої Росії, що в ХХ-тому столітті мусіли люди тайком, як злодії, переправляти слово Боже через границю!..»

«...цїле св[яте] Письмо вийшло з друку в Січні 1904-го року. Так докінчено після довголітної трудної праці літературне діло, що по всі часи чимало буде причинятись до освіти великих мас народу, і вже тепер творить одну з трітвих підвалин для літературної мови руського народу, як сього перекладачам бажалось, подібно як колись Лютерів переклад Біблії став підвалиною літературної мови і духового відродження німецького народу».

Спроби переслати Святе Письмо у Російську імперію бандероллю чи посилкою зазнавали невдачі. У Росії діяли циркуляри про заборону української мови. Чи є ще якийсь народ у Світі, який би зазнав такого знущання? Українську мову, навіть у слові Божому, забороняли... «Переклади св[ятого] Письма дозволені в Російській імперії на більше як 36 мовах. Вільно там навіть Монголам, Туркам і Татарам читати і проповідувати слово Боже на своїй мові, вільно Полякам і таким славянським народам як Серби, Болгари та Чехи, що живуть розсіяні по всій імперії, становлять тільки малесенький процент Російського населення, не вільно тільки – 25 міліоновому русько-українському народові, хоч він з московським ще й одновірний», – з боєм у серці писав І. Пулюй.

Після того як Олександра Куліш отримала Святе Письмо і натішилася ним, то 9 червня 1904 р. написала І. Пулюю такі слова: «І не знаю, що Вам сказати! Бо нема слова, щоб виразно було тому чуттю, що моє серце почувало, побачивши в руках Старий і Новий Завіт...

Казав один дуже освічений чоловік науковий: «Не було б Куліша, не було б і Біблії. А я тепер скажу: «Не було б Пулюя, не було б Біблії... Тисячу раз Вам Спасибі».

Так написала Та, котру І. Пулюй і П. Куліш у час роботи над перекладом 4-х Євангелій називали «*наша Беатріче*».

Тисячу разів спасибі кажемо і ми - спадкоємці цього великого скарбу, який передали нам у спадок Іван Пулюй, Пантелеймон Куліш, Іван Нечуй-Левицький і Олександра Куліш (Ганна Барвінок), що як зіницю ока берегла рукописи П. Куліша. Хай Господь дарує їм царство небесне, а Українському Народові – Мир, Добробут і Славу на віки вічні.

Література

1. Пулюй Іван. Листи. – Тернопіль: Воля, 2007. – 543 с.
2. Барвінський Олександр. «Спомини з мого життя». Ч. 1. – Львів, 1912.
3. Збожна Ольга. Учнівські та студентські «Громади» – школа виховання української національної еліти. – Тернопіль: Горлиця, 2003. – 185 с.